

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ФЕДЕРАЦІЯ ХОРТИНГУ

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ХОРТИНГУ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 11

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ФЕДЕРАЦІЯ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ УКРАЇНИ

ISSN 2410-5317

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ХОРТИНГУ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Засновано в 2014 р.

Випуск 11

Київ
Видавець Паливода А. В.
2019

УДК 37.02 : 796.85 (08)

ББК 74.202 : 75.715

Т 33

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол № 7 від 27 червня 2019 р.)*

**Збірник наукових праць входить до Переліку наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата педагогічних наук
(наказ МОН України від 07 жовтня 2015 р. № 1021)**

Редакційна колегія:

- Бех І. Д. – дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор
(головний редактор)
- Канішевська Л. В. – доктор педагогічних наук, професор (заступник головного редактора)
- Артюшенко А. О. – доктор педагогічних наук, професор
- Беленька Г. В. – доктор педагогічних наук, професор
- Болтівець С. І. – доктор психологічних наук, професор
- Діхтяренко З. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, голова науково-методичної колегії
Національної федерації бойового хортингу України, майстер спорту
України з хортингу
- Єрмоменко Е. А. – кандидат педагогічних наук, Заслужений тренер України, Майстер
спорту України міжнародного класу, президент Національної федерації
бойового хортингу України, Заслужений працівник ФК і спорту України
- Зубалій М. Д. – кандидат педагогічних наук
- Коновець С. В. – доктор педагогічних наук, професор
- Круцевич Т. Ю. – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор
- Литвиненко А. М. – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент
- Петрочко Ж. В. – доктор педагогічних наук, професор
- Приступа Є. Н. – доктор педагогічних наук, професор
- Пустолякова Л. М. – кандидат педагогічних наук
- Тимошенко О. В. – доктор педагогічних наук, професор
- Тимчик М. В. – кандидат педагогічних наук, майстер спорту України з хортингу
- Федорченко Т. Є. – доктор педагогічних наук, професор
- Хатько А. В. – кандидат педагогічних наук, майстер спорту України з хортингу
- Чобітько М. Г. – доктор педагогічних наук, професор
- Півоварський Юліуш – почесний професор, PhD, ректор Вищої школи публічної і
індивідуальної безпеки „Апейрон“ (Польська Республіка)
- Порада Віктор – професор, доктор юридичних наук,
ректор Вищої школи в Карлових Варах (Чеська Республіка)
- Шортт Джеймс Джордж – президент Всесвітньої асоціації особистих охоронців (Ірландія)
- Кастлшортський
- Юрчак Войтех – професор, PhD, Академія збройних сил ген. М. Р. Штефаніка в
Ліптовському Мікулаші (Словацька Республіка)

Рецензенти:

- Волков Л. В. – доктор педагогічних наук, професор
- Єжова О. О. – доктор педагогічних наук, кандидат біологічних наук, професор
- Оржеховська В. М. – доктор педагогічних наук, професор
- Присяжнюк С. І. – доктор педагогічних наук, професор
- Сичов С. О. – доктор педагогічних наук, професор

Т 33 Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол.: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. :
Паливода А. В., 2019. – Вип. 11. – 279 с.

ISBN 978-966-437-427-6.

До збірника ввійшли наукові праці вітчизняних учених, аспірантів, тренерів з бойового хортингу. Автори спрямували свій науковий пошук на багатоаспектне висвітлення шляхів щодо реалізації сучасних підходів у теорії і методикі бойового хортингу.

ISBN 978-966-437-427-6

УДК 37.02 : 796.85 (08)

ББК 74.202 : 75.715

© ІПВ НАПН України

© НФБХУ

Yeromenko Eduard <i>Combat horting and culture of athletes</i>	Yeromenko Eduard <i>Combat horting and culture of athletes</i>	94
--	--	-----------

РОЗДІЛ 3

МЕДИКО-БІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ: РЕКРЕАЦІЯ, ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ; ОРГАНІЗАЦІЯ ТА КОНТРОЛЬ ПІД ЧАС ТРЕНУВАНЬ	MEDICAL AND BIOLOGICAL BACKGROUND OF COMBAT HORTING: RECREATION, PHYSICAL REHABILITATION; ORGANIZATION AND CONTROL OF THE TRAINING CLASSES	103
---	---	------------

Єрмоєнко Вероніка, Єрмоєнко Едуард <i>Стоматологічне здоров'я спортсменів бойового хортингу у процесі тренувальної та змагальної діяльності</i>	Yeromenko Veronika, Yeromenko Eduard <i>Dental health of combat horting athletes in the process of training and competition</i>	103
---	---	------------

Єрмоєнко Едуард <i>Медико-біологічні основи впливу бойового хортингу на організм людини</i>	Yeromenko Eduard <i>Medico-biological bases of influence of combat horting on a human body</i>	121
---	--	------------

Короткова Тетяна, Єрмоєнко Едуард, Діхтяренко Зоя <i>Ознаки психофізіології стресу та особливості його впливу на організм студентів у процесі занять бойовим хортингом</i>	Korotkova Tetyana, Yeromenko Eduard, Dikhtiarenko Zoya <i>Signs of psychophysiology of stress and features of its influence on the body of students in the training process of combat horting</i>	137
--	---	------------

РОЗДІЛ 4

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ, ШКОЛЯРІВ І СТУДЕНТІВ ІЗ ПРЕДМЕТІВ: «ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я», «ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА», «ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ» ТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ»	EDUCATIONAL POTENTIAL OF COMBAT HORTING AND EDUCATIONAL METHODS FOR PRE-SCHOOLERS, SCHOOLCHILDREN AND STUDENTS ON THE SUBJECTS: «HEALTH CARE ESSENCIALS», «PHYSICAL CULTURE», «PHYSICAL EDUCATION» AND «DEFENSE OF UKRAINE»	147
--	--	------------

Єрмоєнко Едуард <i>Методика викладання бойового хортингу у закладах вищої освіти</i>	Yeromenko Eduard <i>Methods of teaching combat horting in higher education institutions</i>	147
--	---	------------

Лях Віктор, Єрмоєнко Едуард <i>Інноваційні підходи у боротьбі «лава на лаву» з учнями козацьких класів і спортсменів бойового хортингу</i>	Liakh Viktor, Yeromenko Eduard <i>Innovative approaches to the struggle «Lava on the Lava» with students of the Cossack classes and combat horting athletes</i>	164
--	---	------------

Довгань Надія, Єрмоєнко Едуард <i>Бойовий хортинг як інструмент соціалізації студентів закладів вищої освіти</i>	Dougan Nadia, Yeromenko Eduard <i>Combat horting as a tool for socialization of students of higher education institutions</i>	177
--	---	------------

УДК 37. 033:82-193:808.54(072)

Лях Віктор,
Єрмоєнко Едуард

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У БОРОТЬБІ «ЛАВА НА ЛАВУ» З УЧНЯМИ КОЗАЦЬКИХ КЛАСІВ І СПОРТСМЕНІВ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ

***Анотація.** У статті висвітлюється проблема впровадження у навчально-виховний процес початкової школи групової козацької боротьби «Лави на лаву», інноваційні підходи до її осучаснення й використання як однієї з форм військово-патріотичного виховання молодших школярів, які є учнями козацьких класів та гуртківцями з бойового хортингу. Розкривається сутність використання у боротьбі хорових бойових вигуків і закликів, зосереджується увага на їх значущості, сучасному тлумаченні. Висвітлено вплив хорових вигуків і декламацій на емоційний стан юних козачат і спортсменів бойового хортингу, згуртованість і злагодженість їх дій, розвиток вольових якостей. Уперше на науковому підґрунті розкривається осучаснений зміст бойових козацьких гасел. Подано детальний опис правил і методик підготовки, організації та проведення ритуалу ведення бою «Лави на лаву». Розкривається суть і значення сходження лав, заповнення проміжків часу між боями показовими виступами з бойового хортингу та номерами художньої самодіяльності. Зосереджується увага на облаштуванні місця проведення бою. Разом з цим розкрито один зі шляхів вирішення проблеми впровадження боротьби «Лави на лаву» в навчально-виховний процес початкової школи. Описано досвід проведення козацької групової боротьби з учнями козацьких класів і гуртківцями з бойового хортингу комунальної установи Сумська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 25, м. Суми.*

***Ключові слова:** бойовий хортинг, національний вид спорту України, козацький клас, боротьба «Лави на лаву», ритуал бою, хорові вигуки, братання, сучасне тлумачення, розвиток фізичних і вольових якостей, виховання козачат, тренування, методика викладання, традиції.*

Актуальність наукового дослідження. Довготривалий час роботи в загальноосвітніх і позашкільних закладах Сумщини переконує нас в необхідності переосмислення й оновлення змісту та форм національного виховання учнівської молоді на основі багатовікового досвіду козацької педагогіки, впровадження методик бойового хортингу в систему виховання учнів молодших класів. При цьому особливої уваги з боку вихователів потребують діти молодшого шкільного віку [1; 3; 9–15]. Вони, як правило, уже з першого класу хочуть і намагаються бути поміченими, захоплено наслідують досконало розвиненого наставника. За належних педагогічних умов виявляють зацікавленість життям славних козаків Запорозької Січі, охоче вигукують різноманітні бойові гасла.

У той же час діти не можуть пояснити сутність бойових вигуків, намагаються діяти уособлено, вирізнятися серед інших, мірятися силою, битися. Природно виникає проблема гуртування учнівського козацького колективу. На нашу думку, серед найбільш дієвих і пріоритетних форм вирішення поставленої проблеми у козацькому класі є навчання груповому бою «Лави на лаву», де правила та норми засвоюються в реальних злагоджених колективних діях, підсилених козацькими бойовими хоровими вигуками, що у свою чергу позитивно впливає й на якість національно-патріотичного виховання молодших школярів, які займаються у гуртках і спортивних секціях з бойового хортингу.

Однак учням у школі часто забороняється займатися таким видом групової боротьби, як травмонебезпечним видом бойових мистецтв. Отже, виникає нагальна потреба в адаптуванні козацької боротьби «Лави на лаву» до її використання у початковій школі.

Водночас така форма вирішення проблеми гуртування козачат є новою, не має належного теоретичного і методичного обґрунтування, ефективної практичної реалізації в загальноосвітніх навчальних закладах України [2; 4–8].

Тому є досить актуальним не тільки дослідження сутності використання хорових вигуків у боротьбі «Лави на лаву», а й осучаснення, насичення привабливим інноваційним змістом, належне апробування й підготовка науково-мотиваційного підґрунтя для використання козацької бойової спадщини у національному вихованні учнів козацьких класів початкової школи та спортсменів бойового хортингу.

Інноваційного підходу вимагають й розробка спрощеного детально-розробленого ритуалу групового козацького бою «Лави на лаву», а також методичних порад щодо його

вдосконалення та впровадження у навчально-виховний процес учнів козацьких класів і юних спортсменів бойового хортингу – національного виду спорту України [16; 25–34].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Козацькі бойові мистецтва описані у багатьох монографіях, навчальних посібниках і художніх творах. Однак у їх змісті дуже мало інформації про козацьку групову боротьбу «Лави на лаву».

Заслуговує на увагу монографія кандидата економічних наук Тараса Каляндрука «Тасмниці бойових мистецтв», що видана у 2007 році. В ній зібрані відомості про бойові мистецтва українців, військові традиції, козацькі звичаї, а також зосереджена увага на вихованні дітей на Січі засобами козацької педагогіки.

Ця книга є спробою дослідити джерела і розвиток військових мистецтв в Україні, у тому числі й бойового крику та боротьби «Лави на лаву».

На сьогодні в багатьох регіонах України боротьба «Лави на лаву» є традиційною забавою козаків і козачат поза школою.

Мета статті – зосередити увагу науковців і педагогів-практиків на проблемі використання козацької бойової спадщини у гуртуванні та національному вихованні учнівської молоді; показати один із шляхів її вирішення на прикладі впровадження осучасненого інноваційного ритуалу групового козацького бою «Лави на лаву» у навчально-виховний процес учнів козацьких класів початкової школи та спортсменів бойового хортингу; розкрити сутність використання хорових вигуків у боях «Лави на лаву».

Виклад основного матеріалу. Козацька групові боротьба «Лави на лаву» користується великою популярністю серед українського народу й часто використовується у святкових дійствах. Як правило, перед такою чоловічою боротьбою вони проводять специфічну розминку: шикуються в коло, співають спеціально підібрані пісні, які налаштовують їх на заданий ритм і темп ведення бою, пробуджують войовничий дух [35–39]. Цьому сприяють різноманітні танцювальні вправи з напівприсідами, присіданнями, обертливими рухами тощо. Серед такої розминки є й надскладні, що вражають та пригнічують супротивників. Тільки після гарного розігріву козаки стають до бою.

Правила досить прості: у бойовій забаві приймає участь дві команди по 20–25 козаків. Боротьба відбувається на полі, яке розмічається трьома лініями: одна посередині, на якій дві команди будуть сходитися в груповому поштовху, а дві інші – лінії шикуння лав – розмічаються на відстані 5–7 метрів від середньої лінії. Лави шикуються на них у дві чи три шеренги і стають одна навпроти одної. Бійці щільно притискаються один до одного плече до плеча.

Зазвичай перед боем практикується випробування на силу духу: насміхання козаків однієї лави над іншою. Козак, у котрого здають нерви чи закипає обурення, може стати слабкою ланкою згуртованої лави, адже в такому бою не можна ні розслабитися, ні вириватися вперед. Після того як козаки набувають готовності до ведення бою, лунає команда «Бій!» і тоді обидві лави рухаються одна на одну і намагається ударами кулаків в груди або живіт, поштовхами витіснити лаву суперників за їхню лінію шикуння. Виграє та лави, яка витиснула іншу на її бік, або якщо інша лави розпорошилася по майданчику. Удари в лави дозволені лише в тулуб – вище поясу і нижче ший, боротьба в лави заборонена [17].

Лави сходяться тричі. Між сходами відбуваються два індивідуальні поєдинки: боротьба «Навхрест» чи «На поясах», а також індивідуальні кулачні бої, за дотриманням правил яких уважно слідкують досвідчені козаки. Загалом боротьбу лав судять обрані козаки, або отамани громад. Перемагає та лави, яка більше разів витиснула лаву суперників за їх кордон – лінію шикуння. Наприкінці змагань проходить братання.

Слід зазначити, що за порушення правил учасник вилучається зі змагань, а за порушення більше трьох разів може бути вилучена й сама команда.

Ні в кого не виникає сумнівів, що бій «Лави на лаву» може стати одним з основних засобів формування у дітей, які займаються бойовим хортингом, кращих бійцівських якостей та підготовки її до захисту України.

Однак в описаному вигляді такий бій, не схвалюється і не може бути схвалений освітянами, оскільки є травмонебезпечним, а отже не може використовуватися у навчально-виховному процесі загальноосвітніх закладів України. До того ж без козацьких криків й

хорових бойових гасел така боротьба не викликає особливої зацікавленості в учителів і вихователів загальноосвітніх навчальних закладів.

Отже зовсім не випадково у наш час передові педагоги України великого значення надають дослідженню змісту бойових гасел, закликів, вигуків при проведенні козацьких боїв. Вони витрачають немало часу як на їх пошук, дослідження, так і для тлумачення окремих слів, речень, їх переосмислення, перекладу на сучасну мову тощо. Збережені народні традиції переконливо доводять, що ще й досі козацькі хорові вигуки застосовуються при проведенні народних гулянь і багатьох масових заходів, на яких демонструються бойові мистецтва воїнів Запорозької Січі. Такі вигуки значно збагачують показові й спортивні дійства сучасних козацьких громад. Вони підтримують, пробуджують та гартують бойовий дух дорослих і юних козаків, закладають необхідні підвалини формування національної свідомості у маленьких козачат і спортсменів бойового хортингу. Хорові вигуки заповнюють прогалини й паузи козацьких урочистостей, залишають приємні відчуття в учасників боїв і вболівальників [18; 21–24].

Без бойових хорових вигуків навіть боротьба «Лава на лаву» є менш приваблива; здається жорстокою й непотрібною для гартування підростаючого покоління. І навпаки – насичена різноманітними хоровими вигуками ця боротьба набуває емоційно-забарвленого бойового дійства й за своїм змістовним наповненням перетворюється на масове театралізоване мистецьке видовище, що вражає й полонить глядачів.

Незаперечно, вигуки підсилюють емоційні очікування вболівальників, пробуджують позитивний святковий настрій бійців, позбавляють їх від зайвих переживань, відчуття страху, налаштовують на перемогу.

Тривала практика роботи з учнями козацьких класів переконує, що хорові вигуки є гарним, а часто й незамінним змістовним наповненням церемоніалу урочистого бойового дійства.

Слід також зазначити, що на святкових масових заходах молодші школярі з великим задоволенням декламують та викрикують різноманітні вигуки, заклики та гасла, насичені народним бойовим змістом.

Кричати для козачат і маленьких спортсменів бойового хортингу – завжди в радість. Їх нефорсований, керований крик – гарний засіб релаксації, остаточного звільнення душі від накипу повсякдення. Під час бадьорого хорового крику діти забувають про всі свої негаразди: депресію, сум, непорозуміння один з одним тощо. Бойові вигуки, насамперед, сприяють налаштуванню маленьких козачат на перемогу. Для багатьох із них є самонавіюванням і потужним імпульсом на подолання внутрішнього супротиву – невпевненості й страху.

Таким чином, бойові гасла стають важливими чинниками формування в юних захисників Вітчизни таких основних якостей молодого воїна, як хоробрість, наполегливість та воля.

Опираючись на вищезазначене, ми приділяємо багато уваги складанню, розучуванню й виразному декламуванню нових сучасних бойових вигуків, а також шанобливо ставимося до давно забутих народних і козацьких гасел, вигуків, закликів, намагаємося тлумачити та перекладати їх на сучасну мову, занурюватися у їх зміст, пояснювати маленьким козачатам і спортсменам бойового хортингу значення кожного виголошеного слова [40–43].

Такий інноваційний підхід до формування бійцівських якостей молодших школярів сприяє, насамперед, поліпшенню їх військово-патріотичного виховання в цілому; пробуджує інтерес до вивчення історії рідного краю, виховує шанобливе ставлення до традицій і звичаїв козацького товариства.

Вважаємо за доцільне представити на розгляд осучаснений варіант ритуалу проведення групового бою «Лава на лаву», розроблений працівниками Приватного благодійного оздоровчо-освітнього центру «Мурашка», козаками Сумської паланки Міжнародної громадської організації «Козацтво Запорозьке», наставниками учнів козацьких класів Комунальної установи Сумська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 25.

Запропонований нами, Сумський ритуал ведення групового бою «Лава на лаву» базується на методичних матеріалах Всеукраїнської громадської організації «Всеукраїнська федерація «Спас» і спрямований насамперед на виховання у маленьких козачат і спортсменів бойового

хортингу поваги до супротивника, дотримання належної дисципліни, зосередження уваги малюків на правильному виконанні команд, чітке й бадьоре виголошення хороших вигуків, закликів і гасел.

Ритуал злагоджених командних дій малюків нагадує показовий виступ майстрів краси бойових мистецтв – театралізовану виставу, а не битву за перемогу над суперником, хоча сходження лав вимагає від кожного козака великих фізичних зусиль, прояву сили волі й хоробрості. У глядачів такий бій асоціюється з виступом маленьких акторів, привабливою грою, що у свою чергу згладжує гостроту суперечливих поглядів освітян, переконує їх у можливості використання запропонованого ритуалу боротьби у навчально-виховному процесі учнів козацьких класів і спортсменів бойового хортингу.

З метою надання бойовому дійству ознак краси, ми відповідально ставимося й до художнього оформлення місця його проведення, підбору козацьких маршів і пісень, серед яких і «Лави на лаву». Створюємо захоплюючий сценарій розминки дитячих лав з виконанням складних вправ і демонстрацією бойових рухів, що полонять вболівальників. Територія змагань прикрашається банерами й козацькими прапорами. Тут демонструється справжня вогнепальна й холодна зброя. Проводяться показові виступи майстрів козацького бою. Слід зазначити, що напередодні групового бою козачата і спортсмени бойового хортингу багато тренуються. Намагаються швидко, правильно й чітко виконувати команди, чим викликають захоплення дорослих і однолітків.

Боротьба розпочинається з шикування лав у шеренги одна навпроти іншої на відстані десяти метрів. Між ними збоку на середній лінії стоїть отаман обличчям до козачат і глядачів. Він з'ясовує готовність до бою та подає команди у такій послідовності: «Перша й друга лави! Шикуйся! Рівняйся! Струнко! Вільно! Приготуватися до бою!» (Виконуючи команду козачата беруть один другого під руки і зчіплюють зведені до купи пальці у замок долоня до долоні).

Звертаючись до першої лави, отаман з'ясовує її готовність до бою: «Козачата першої лави! До бою готові?»

Козачата гучно й бадьоро відповідають: «Готові!»

Аналогічно отаман звертається й до другої лави.

Наступна команда отамана: «Проявити готовність до бою!»

Під час такої команди козачата першої й другої лави після слів «до бою» вдихають повітря, піднімають ліву ногу й вигукують, притопуючи: «Гей-гоп! Гей-гоп! Гей-гоп!..» (При цьому обов'язково дотримуються виконання незаперечних правил: притопуючи лівою ногою, вигукують слово «Гей!», правою – «Гоп!»).

Наступна команда отамана: «Наше бойове гасло ..!».

За цієї команди всі козачата першої й другої лави вигукують, притопуючи ногами: «Гей, гай-гай, гур-ра-га! Штовхай, тисни ворога!» (Розпочинається перший вигук «Гей!» з притопування лівою ногою, «гай» – правою, «гай» – лівою, правою ногою притопуємо мовчки. Далі слово «гур» вимовляється під притопування лівою ногою, склад «ра» – правою, склад «га» – лівою, правою ногою притопуємо мовчки. Наступне речення виголошуємо з послідовним притопуванням ногами кожного складу слова).

Наступна команда отамана: «Наш бойовий вигук..!»

Всі козачата першої й другої лави вигукують: «Гей!».

За командою: «До бою руш!», козачата з гучними вигуками: «Гей-гоп!», «Гей-гоп!», «Гей-гоп!», «Гей-гоп!»... йдуть щільними шеренгами назустріч одна одній упевненою ходою до середньої лінії, починаючи з лівої ноги, з ледь-помітним напівприсідом під кожне слово «Гей!» і приставним кроком правою під слово «Гоп!» Тільки-но лави з'єднуються, отаман подає команду: «Гоп!» (тобто штовхати й тиснути умовного «ворога»).

За такої команди всі козачата першої й другої лави, не розриваючи рук, починають дружно штовхати (витискати) супротивників грудьми на кожне гучно вимовлене слово: «Гоп! Гоп! Гоп! Гоп! Гоп! Гоп! Гоп! Гоп!...», аж доки не витіснять лаву суперників за їхню лінію шикування. Поразка лави признається й тоді, коли хтось з козачат роз'єднав руки, або не втримався на ногах – упав. Лави сходяться до бою два рази, а за необхідності – три.

Між сходами відбуваються змагання на силу, спритність, витривалість, виступи кращих колективів художньої самодіяльності, солістів. При гарній підготовці маленьких козачат, допускається боротьба на колінах. За дотриманням правил змагань уважно слідкують досвідчені козаки.

Після кожного сходження лави шикуються й продовжують боротьбу за вище описаним порядком.

На завершення бою проходить заключне шиккування, на якому керівник змагань (або головний суддя) підбиває підсумки: «Лави першого рою отримала перемогу над лавою третього рою з рахунком 2:1». Після такої команди отаман лави-переможниці робить крок вперед, повертається ліворуч й тричі вигукує: «Будьмо..!», по завершенню першого й другого вигуків всі гучно й бадьоро відповідають «Гей!», а після третього – «Гей!», «Гей!», «Гей!».

Після емоційних радісних і схвальних вигуків «Гей!», отаман висловлює вдячність усім учасникам лав за злагоженість дій та волю до перемоги й подає останню команду: «Лави, братаймося!» (Після цієї команди козачата двох лав біжать назустріч один одному, обіймаються, тиснуть руки, говорять добрі слова й обмінюються враженнями).

Назріває питання розкриття значущості запропонованого нами ритуалу козацького бою «Лави на лаву» – детально розписаного сценарію, придатного для початкової школи, його ведення з наступним поясненням будь-якої дитячої дії, доцільності й сутності кожного з використаних бойових хорових вигуків.

Так, наприклад, не заради красивого дійства ми просимо козачат перед боєм узяти один другого під руки, зчепити пальці у замок, притиснутися плечем до плеча. У лаві діти миттєво опановують собою: вгамовують своє хвилювання, страх, відчувають впевненість в собі, надійну підтримку друзів з обох боків й водночас їх страховку (яка запобігає падінню).

Як тільки козачата складають пальці рук в замок, вони швидко зосереджують увагу на тактичних діях, виражають готовність до бою й налаштовують себе на перемогу.

Досвід роботи з шестирічними козачатами показав, що вони потребують підготовчих вправ щодо виконання команд, вигуків і, на перших порах, кожного з елементів групової козацької боротьби «Лави на лаву». Зважаючи на недосконалу координацію рухів, не достатню сформованість просторової уяви, дітям цього віку необхідно ретельно пояснювати виконання будь-якої з дій: команди, елементу боротьби, вигуків, супроводжувати їх повільною й чіткою демонстрацією. Оскільки в шестирічних школярів переважає мимовільне запам'ятовування, то кожна вправа, команда має повторюватися багато разів.

Слід зазначити, що багато уваги ми приділяємо навчанню гучному хоровому вигуку й бойового крику. Адже більшість вчених переконані в тому, що в людському організмі існують приховані надзвичайно потужні резерви фізичних і духовних сил. Каталізаторами пробудження цих сил можуть бути приниження, страх смерті, музика, любов до батьківщини, своєї дитини, друзів, воля до перемоги, бойовий крик тощо.

У часи минулого за допомогою бойового крику козакам вдавалося спонукати до втечі навіть цілі ворожі армії, що не звикли до такого галасу. У тяжких умовах війни бойовий крик деморалізовував ворогів і лякав їхніх коней.

Не випадково при виборі кошового отамана, січовики бажали йому «лебединого віку та журавлиного крику», тобто сильного командирського голосу, бо, як відомо, крик журавля на весні дуже сильний і його далеко чути.

Зі стародавньої легенди про запорожців довідуємося, що під час змагань серед хлопчаків на посаду отамана, переможець мав крикнути так гучно, щоб усі жаби в озері замовкли [19].

Гучні декламації, які козачата із задоволенням учать перед боєм, допомагають осмисленню значущості боротьби «лави на лаву» у їх подальшому житті: «Я дідів своїх достоїн: І один у полі воїн – В лаві ж, де за брата брат, Я – сильніший у сто крат!». Вони також сприяють засвоєнню правил групової бойової дії, як, наприклад: «Сила духу в нас нетлінна – Не впаду я на коліна, Бо козак немає права Впасти, випасти із лави!».

Багато хорових декламацій сприяють формуванню бойового духу: «Нас єдиний дух, порив В моноліт перетворив: Дієм сміло, хвацько – Лави ми, козацька!».

Дорослі повинні усвідомлювати, що діти хочуть бачити кінцевий результат тренувальної діяльності. Тож, на кожному занятті потрібно давати їм можливість відчувати силу групової дії при сходженні лав під пильним наглядом наставника та з вчасною корекцією неправильно виконуваних дій. Слід також зазначити, що діти в цьому віці нізащо не хочуть поступатися супротивникові, докладають максимум зусиль для виявлення особистої переваги. Не стримують пориву до перемоги й прояву емоцій.

Нестримне бажання шестирічних дітей позмагатися в силі може бути використане мудрим наставником як мотивацію до розучування й дотримання незаперечного порядку та правил ведення бою «Лав на лаву».

Ні в якому випадку не можна допускати будь-якої непорядкованої «штовханини», а навпаки зосереджувати увагу дітей на злагоджених діях з витиснення умовного ворога за його кордон – лінію шиккування. Злагоджене виштовхування супротивників грудьми за командою «гоп» без будь-якого розгону, як це роблять дорослі, виховує у шестирічних козачат повагу один до одного, згуртованість, сміливість, наполегливість, витривалість й відчуття ліктя. З цією метою не допускається також роз'єднання рук і падіння, які караються поразкою команди.

Шестирічні козачата залюбки оволодівають мистецтвом ведення бою тоді, коли навчання здійснюється в ігровій діяльності. Не слід забувати, що діти здатні виконувати лише ті команди і вправи, які добре вивчили. З готовністю відтворюють дії у чітко заданій послідовності.

Батьки схвально відносяться до участі своїх дітей у гарно організованих групових козацьких боях.

Учителі ж йдуть на такий експеримент дуже обережно, боязко й, на превеликий жаль, з досить відчутною неохотою. Багато з них негативно ставляться до проведення бою з великою кількістю дітей, остерігаються травматизму, а отже й унеможливають його організацію у багатьох загальноосвітніх закладах Сумщини.

Впродовж 2014–2015 років на базі Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка було проведено три семінари-практикуми з актуальних проблем розвитку козацьких бойових мистецтв для учителів шкіл, козаків і студентів-практикантів. На цих семінарах-практикумах були розкриті сутнісні основи ведення бою «Лав на лаву», розглянуті його розвивальні й виховні можливості. У практичних заняттях взяли участь всі без винятку. Козаки та студенти-практиканти виявили бажання провести такі змагання у ЗОШ № 5, № 8, № 17, № 22, № 23, № 24, № 25, № 29 м. Суми. Багато хто з учасників семінарів-практикумів проникнулися виховними та розвивальними можливостями масового козацького бою, що свідчить про можливість упровадження його в навчально-виховний процес не тільки початкової, а й середньої та старшої школи.

Однак на сьогодні боротьба «Лав на лаву» залишається пріоритетною лише у школах, де створені й активно діють дитячі козацькі громади зі справжніми козацькими класами.

Заняття маленьких козаків таким видом боротьби із серпня 2013 по лютий 2018 років дають досить швидкі й вагомні позитивні зрушення у вихованні майбутніх захисників Вітчизни: вони на практиці починають усвідомлювати значення згуртованої, злагодженої діяльності у перемозі над умовним ворогом, разом аналізувати групові й індивідуальні дії під час ведення бою, обговорювати наступні. Таким чином, групова боротьба сприяє прискореному процесу ранньої соціалізації, що має велике значення в системі національного виховання молодших школярів.

Тож, незаперечно виникає нагальна необхідність популяризації боротьби «Лав на лаву», її теоретичного обґрунтування та змістовного наповнення козацькими хоровими вигуками, закличками, криками з одночасним сучасним тлумаченням кожного з них.

Проникнення дітей в сутнісне значення козацьких вигуків, бойових закликів і криків значно підсилюють пробудження незадіяних прихованих резервів фізичних і духовних сил, їх загальної енергетику та вплив на формування національної свідомості молоді.

Тож, козачатам (і, навіть, дорослим) необхідно пояснювати, що вигук «Гей!» може виражати волевиявлення, ствердження сили волі й незламного козацького духу, готовності до захисту Вітчизни, боротьби з умовним ворогом (супротивником), захоплення відважним

вчинком чи дією побратима. Цей вигук використовується при урочистому ствердженні козацького здоров'я, зверненні («Гей, брати!»), оклику («Гей, Іване»), відданні наказу («Гей, всі на коней!»), заклику до бою («Гей, козаки, – в атаку!») [20].

Використовується вигук «Гей!» і в повсякденному домашньому житті при схваленні добре виконаної роботи («Сьогодні ти, мамочка, зварила такий смачний борщ, що аж гей!» – дух перехоплює).

Отже, непідробний і щирий вигук «Гей!» може бути незаперечним спонукальним імпульсом до поліпшення якості трудової й ратної звитяги, самовдосконалення, самоствердження, що в свою чергу підсилює гідність і значущість особистої діяльності.

У боротьбі «Лави на лаву» урочистий, бадьорий вигук «Гей!» завжди виражає рішучість, сміливість, впевненість і непохитність бійця, твердість його характеру й віру в перемогу над супротивниками.

Слід також зосередити увагу й на тому, що мало хто із сучасних дорослих козаків розуміє й може пояснити значення слова «гоп» – найбільш вживаного у боях «Лави на лаву». Це також відноситься й до викладачів і вчителів, які займаються військово-патріотичним вихованням студентської й учнівської молоді на кращих зразках козацької педагогіки.

Не випадково ми приділяємо багато уваги трактуванню кожного з козацьких вигуків, адже в бою осмислене слово має значно більшу силу.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови «гоп» трактується як вигук, звуконаслідування, яким супроводжується стрибок, притупування в танці тощо. Інші словники підводять нас до більш ширшого трактування значення слова «гоп». Так, у новому тлумачному словнику української мови ми знаходимо цікаві для нас доповнення й

приклади, що дозволяють нам проникнути в сутнісне розуміння часто вживаного серед народу вигуку «гоп». *Сліпий по базару Оддирає постолами, Додає словами «Ой гоп гопака! Полюбила козака»* (Шевч.). 2. *Розм. Уживається як присудок за знач. Гопати. А той (баран) тільки вгору гоп! Як тріснув рогами, – Так старого [Вовка] й покотив Догори ногами!* (Рудан.). Сучасною мовою це може означати, що сліпий бадьоро йде по базару.

Співає і в такт пісні захоплено танцює, підсилюючи кожен притоп вигуком «Гоп!». Ми також бачимо, що у розмовній мові слово «Гоп!» вживається і в значенні «гопати» (як присудок, що називає дію). Звідси витікає, що слова «гоп» і «гопати» можуть бути близькими за значенням, означати одне й те ж.

У той же час дієслово «гопати» означає стрибати і тупати, скачучи або танцюючи.

Виходячи з вищезазначеного, ми можемо трактувати «Гоп!» як заохочувальний і схвальний вигук, що виринає із вуст людей, вражених силою й технікою виконання бойового прийому, танцювального трюку, стрибку у висоту. Не випадково воно використовується у багатьох українських прислів'ях, як, наприклад, «Не кажи гоп, доки не перескочиш».

Володимир Даль тлумачить слово «гоп» як стрибок або удар. Гопнути – все одно, що стрибнути чи вдарити. Гоп та гопни – слова наказові: стрибни, удар. [5, с. 375].

Отже, слово «Гоп!» може трактуватися нами як спонукування козака до виконання певної бойової дії: вдарити або штовхнути супротивника, стрибнути на нього, заскочити за спину, підскочити тощо.

Тривала практика роботи з шестирічними козачатами переконує в необхідності осучасненого тлумачення кожного народного бойового вигуку. Пояснення дитині походження й значення вигуку сприяє його осмисленому використанню; підсилює значущість бойового дійства у національному вихованні наймолодшої генерації нашого суспільства.

Гучні, чіткі, бадьорі, впевнені, багаторазові вигуки «Гей-гоп!», «Гей-гоп!», «Гей-гоп!», що хором виголошуються перед боєм з одночасним тупанням ногами позбавляють козачат від страху, гуртують лаву й налаштовують усіх на перемогу.

Виникає також необхідність тлумачення давнього бойового козацького гасла: «Гей, гай-гай, гур-ра-га! Штовхай, тисни ворога!»

Вважаємо також за доцільне пояснювати й карбувати давні бойові козацькі гасла у пам'яті дітей у римованій формі. Як, наприклад: «Чуєш гасло бойове, Що у пам'яті живе ...

«Гей! Гай-гай! Гур-ра-га! Рубай, коли ворога!» Знову Схід вогнем палає, А Земля нас закликає: *Гей! Гай-гай!* – гонить навалу, Як діди учили змалу: *Гур* – людина зла зі Сходу, *Ра* – то знищення народу, *Га* – обурення і гнів – Ось де смисл почутих слів.

У такій формі бойові гасла легше засвоюються, емоційно забарвлюються, надовго запам'ятовуються, вриваються в пам'ять та залишаються у ній на довгі роки, передаються нашими вихованцями своїм дітям онукам і правнукам.

Звичайно ж для якісного осмислення римованих рядочків необхідно надавати дітям більш розширені тлумачення кожного короткого слова чи складу вищенаведеного козацького бойового гасла. Так, наприклад, якщо слово «Гай» тлумачити як невелику дубову рощу, то тоді «Гей!» може вважатися зверненням до козаків як до кремезних молодців, що в рощі дуби. Дуже старинне словосполучення «Гур-ра-га» може трактуватися як гучне гурчання чи шум, що виголошується з метою привернути увагу. У бойовому гаслі слово «Гур» тлумачиться як азіатський завойовник, людина зі злими намірами, схильна до скоєння лиха. «Ра» – знищення, захоплення (для ясиру) або покарання людства «Га» – уживається для вираження обурення та невдоволення незалежно від інтонації вислову.

Пояснені вчителем й осмислені козачатами слова бойових гасел (які вигукували перед боєм наші далекі пращури) підсилюють значущість хорових вигуків, пробуджують в козачат упевненість у перемозі над умовним ворогом і перетворюють дитячий гурт у лаву, котра спроможна знести на своєму шляху будь-яких супротивників.

Слід зазначити, що бойові гасла, крики та гучні декламації в описаному ритуалі ведення бою є для маленьких козачат алгоритмом для виконання певних дій групової боротьби «Лави на лаву», самонаказом й спонукальним імпульсом до дотримання чіткого й злагодженого ритму та дисципліни у міцній козацькій лаві.

Висновки. Оновлений, удосконалений, адаптований для учнів молодшого шкільного віку, змістовно збагачений народними хоровими вигуками й науково обґрунтований інноваційний ритуал ведення бою «Лави на лаву» пройшов успішну апробацію в Інституті фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Приватному благодійному оздоровчо-освітньому центрі «Мурашка», Комунальній установі Сумська спеціалізована школа I-III ступенів № 25, м. Суми.

Інноваційний ритуал ведення бою «Лави на лаву» викликає захоплення шестирічних козачат і юних спортсменів бойового хортингу, задовольняє їх природні потреби, має багато чинників, що позитивно впливають на якість національного виховання молодших школярів, а сама боротьба в описаному вигляді відноситься до безпечного виду бойового мистецтва.

Її доцільно використовувати для вдосконалення військово-патріотичного виховання, гуртування, розвитку фізичних і вольових якостей учнів козацьких класів загальноосвітніх закладів України та молодших школярів, які відвідують гурток бойового хортингу.

Перспективи подальших наукових досліджень. Отже, у результаті дослідження виникає необхідність як популяризації, так і подальших наукових розвідок, теоретичного обґрунтування й удосконалення групового бойового мистецтва «Лави на лаву».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадьора С. М. Бойовий хортинг у впровадженні науково-методичної літератури з рекреації і фізичної реабілітації спортсменами підліткового та студентського віку / С. М. Бадьора, Е. А. Єрьоменко, М. В. Тимчик, В. Е. Єрьоменко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 190–199.
2. Біла В. Р. Бойовий хортинг у програмі навчання і професійно-прикладної підготовки курсантів правоохоронних спеціальностей закладів вищої освіти України / В. Р. Біла, Е. А. Єрьоменко, В. Л. Гришук, О. А. Бухтіяров // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2019. – Вип. 11. – С. 6–19.
3. Бойко В. Ф. Бойовий хортинг та психологічні особливості підготовки спортсменів / В. Ф. Бойко, З. М. Діхтяренко, Е. А. Єрьоменко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 46–55.
4. Бойко В. Розвиток силових якостей у студентів-хортингістів / В. Бойко, І. Малинський, Е. Єрьоменко, З. Діхтяренко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 7. – С. 104–112.
5. Болтівець С. І. Бойовий хортинг як засіб виховання справедливості в молодших школярів у процесі гурткових занять / С. І. Болтівець, Е. А. Єрьоменко, О. А. Остряньська, В. Е. Єрьоменко // Теорія і методика

хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 148–160.

6. Бухтіяров О. А. Бойовий хортинг – система національно-патріотичного виховання дітей та молоді / О. А. Бухтіяров, Е. А. Єрмоєнко, О. В. Буток, В. Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 61–70.

7. Діхтяренко З. М. Бойовий хортинг та значення патріотичних цінностей у процесі виховання спортсменів молодшого шкільного віку / З. М. Діхтяренко, Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 6–18.

8. Діхтяренко З. М. Бойовий хортинг у комплексі навчально-виховних засобів загальноосвітньої школи / З. М. Діхтяренко, Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 6–21.

9. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг у системі фізичного виховання студентів і курсантів / Е. А. Єрмоєнко, В. В. Чмелюк, В. Р. Біла, В. Л. Гришук // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 52–60.

10. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як ефективний засіб військово-патріотичного виховання школярів і студентів / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 31–39.

11. Єрмоєнко Е. А. Бойовий хортинг як засіб оптимізації функціональної підготовки студентів і курсантів спеціалізованих закладів вищої освіти та співробітників правоохоронних органів / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 19–33.

12. Єрмоєнко Е. А. Виховання наполегливості у школярів 6–7 років у процесі занять хортингом : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Едуард Анатолійович Єрмоєнко. – К., 2016. – 222 с.

13. Єрмоєнко Е. А. Виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів у процесі занять бойовим хортингом. *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)* : зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. – Вип. 10 (118) 19. – С. 49–56.

14. Єрмоєнко Е. А. Виховна система бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 156–171.

15. Єрмоєнко Е. А. Виховний потенціал та філософська основа бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 147–157.

16. Єрмоєнко Е. А. Вплив здоров'я на біомеханічні показники серця спортсменів вищої кваліфікації за результатами даних ехокардіографії / Е. Єрмоєнко, В. Чибісов, О. Говоруха, Ю. Рейдерман // Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць / [ред. кол. Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2015. – Вип. 4. – С. 92–103.

17. Єрмоєнко Е. А. Всесвітнє українське земляцтво та діаспора у сприянні розвитку бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 56–79.

18. Єрмоєнко Е. А. Засади формування цінностей здорового життя учнівської та студентської молоді засобами хортингу / Е. А. Єрмоєнко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – Вип. 10 (80) 16. – С. 38–44.

19. Єрмоєнко Е. А. Значимість цінностей фізичної культури та основ здоров'я для студентів і курсантів, які займаються бойовим хортингом. *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)* : зб. наук. праць. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 11 (119) 19. С. 71–79.

20. Єрмоєнко Е. А. Медико-біологічні та морфофункціональні особливості бойового хортингу у процесі виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 112–121.

21. Єрмоєнко Е. А. Медико-фізіологічні чинники самоконтролю за фізичним навантаженням на тренуваннях з бойового хортингу у процесі виховання фізичної культури студентів / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 123–134.

22. Єрмоєнко Е. А. Морально-психологічне супроводження спортсменів бойового хортингу в стресових ситуаціях у процесі змагань / Е. А. Єрмоєнко, Т. Є. Федорченко, З. М. Діхтяренко, В. Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 139–146.

23. Єрмоєнко Е. А. Навчальна програма факультативу для учнів старших класів «Бойовий хортинг» / Е. А. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 172–183.

24. Єрмоєнко Е. А. Силова підготовка школярів 14–17 років на уроках фізичної культури з елементами бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко, С. І. Болтівець, І. В. Суліма, В. Е. Єрмоєнко // Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 158–165.

25. Єрмоєнко Е. А. Система фізичного виховання спортсменів бойового хортингу / Е. А. Єрмоєнко // *Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць* / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 187–205.
26. Єрмоєнко Е. А. Тренування в хортингу: навчально-методичний посібник. – К. : Паливода А. В., 2009. 227 с.
27. Єрмоєнко Е. А. Формування цінностей здорового життя учнівської молоді засобами хортингу : метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко. К. : Паливода А. В., 2017. 440 с.
28. Єрмоєнко Е. А. Формування цінностей здорового життя учнівської та студентської молоді на заняттях хортингом у навчальних закладах / Е. А. Єрмоєнко // *Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць* / [ред. кол. Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2016. – Вип. 6. – С. 115–123.
29. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – національний вид спорту України: метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко. – К. : Паливода А. В., 2014. – 1064 с.
30. Зубалій Н. П. Психологічні та соціальні основи виховання особистості у системі бойового хортингу / Н. П. Зубалій, М. Д. Зубалій, Е. А. Єрмоєнко, В. Е. Єрмоєнко // *Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць* / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 122–129.
31. Івашковський В. В. Психомоторика та психо-фізіологічні особливості підготовки спортсменів бойового хортингу / В. В. Івашковський, Е. А. Єрмоєнко // *Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць* / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 130–138.
32. Литвиненко А. М. Бойовий хортинг у методиці вдосконалення силових якостей спортсменів різного віку / А. М. Литвиненко, Е. А. Єрмоєнко, О. І. Остапенко, В. Е. Єрмоєнко // *Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць* / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 214–222.
33. Оржеховська В. М. Концепція національної філософії виховання дітей та молоді в Україні на засадах хортингу (проект) / В. М. Оржеховська, Т. Є. Федорченко, Е. А. Єрмоєнко, З. М. Діхтяренко, О. В. Мельник // *Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць* / [ред. кол. Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2016. – Вип. 5. – С. 17–34.
34. Остапенко О. І. Бойовий хортинг як засіб формування в школярів фізичних здібностей як основи тверезого способу життя в майбутній життєдіяльності / О. І. Остапенко, М. Д. Зубалій, Е. А. Єрмоєнко, М. В. Тимчик // *Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць* / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 166–172.
35. Остряньська О. А. Бойовий хортинг у впровадженні творчих здобутків передового регіонального педагогічного досвіду формування у старших дошкільників соціально-комунікативних умінь у театралізованій діяльності з використанням хортинг-ляльок / О. А. Остряньська, Е. А. Єрмоєнко // *Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць* / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 173–186.
36. Параниця С. П. Бойовий хортинг – фундаментальний осередок воїнських традицій української землі. / С. П. Параниця, Е. А. Єрмоєнко, Г. А. Коломоєць, В. Е. Єрмоєнко // *Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць* / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2018. – Вип. 9. – С. 102–111.
37. Петрович Ж. В. Бойовий хортинг як засіб виховання патріотизму у школярів і студентів / Ж. В. Петрович, Е. А. Єрмоєнко // *Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць* / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 34–45.
38. Петрович Ж. В. Хортинг – школа сили і честі юного українця : метод. посіб. / Ж. В. Петрович, Е. А. Єрмоєнко // К. : Паливода А. В., 2016. – 544 с.
39. Присяжнюк С. І. Бойовий хортинг та проблема активного відпочинку спортсменів у різні вікові періоди / С. І. Присяжнюк, Е. А. Єрмоєнко // *Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць* / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 206–218.
40. Сичов С. О. Бойовий хортинг та особливості оптимізації управління атлетичним тренуванням у процесі спортивної діяльності / С. О. Сичов, Е. А. Єрмоєнко // *Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць* / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 219–225.
41. Федорченко Т. Є. Бойовий хортинг як засіб національно-патріотичного виховання і фізичної підготовки школярів, студентської та курсантської молоді / Т. Є. Федорченко, Е. А. Єрмоєнко, З. М. Діхтяренко, В. Е. Єрмоєнко // *Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць* / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 8. – С. 80–87.
42. Savchenko, Anatoliy; Yeromenko, Eduard. Combat horting – educational practice for young people. *Теорія і методика хортингу: зб. наук. праць*. К. : Паливода А. В. 2017. Вип. 8. С. 88–95.
43. Griban, G., Kuznietsova, O., Dzenzeliuk, D., Malynskiy, I., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Otravenko, O., Lytvynenko, A., Lyhun, N., Okhrimenko, I., Prontenko, K. (2019). Dynamics of psycho-emotional state and individual psychological characteristics of students in the process of physical education classes. *Revista Dilemas Contemporaneos: Educacion, Politica y Valores*. Ao: VII, Numero: Edicion Especial, Artículo no.:113, Periodo: Diciembre, 2019.

REFERENCES

1. Badiora, S. M., Yeromenko, E. A., Tymchuk, M. V., Yeromenko, V. E. (2018). *Boyovyi khortynh u vprovadzhenni naukovo-metodychnoi literatury z rekreatsii i fizychnoi rehabilitatsii sportsmeniv pidlitkovoho ta studentskoho viku* [Combat horting in the introduction of scientific and methodological literature on recreation and physical rehabilitation by adolescent and student athletes]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynghu: Issue 9* (pp. 190–199). Kyiv: Palyvoda A. V.
2. Bila, V. R., Yeromenko, E. A., Gryshchuk, V. L., Bukhtiyarov, O. A. *Boyovyi khortynh u program navchannia i profesiyno-prukladnoi pidgotovky kursantiv pravookhoronnykh spetsialnostei zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy* [Combat horting in the program of training and professional and applied training of cadets of law enforcement specialties of

higher education institutions of Ukraine]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu*: Issue 11 (pp. 6–19). Kyiv: Palyvoda A. V.

3. Boyko, V. F., Dikhtiarenko, Z. M., Yeromenko, E. A. (2017). *Boyovyi khortynh ta psykholoichni osoblyvosti pidgotovky sportsmeniv* [Combat horting and psychological features of training athletes]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu*: Issue 8 (pp. 46–55). Kyiv: Palyvoda A. V.

4. Boyko, V., Malynskiy, I., Yeromenko, E., & Dikhtiarenko, Z. (2017). Development of power qualities in students-hortingists. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka horynhu*: Issue 7 (pp. 104–112). Kyiv: Palyvoda A. V.

5. Boltivets, S. I., Yeromenko, E. A., Ostrianska, O. A., Yeromenko, V. E. (2018). *Boyovyi khortynh yak zasib vykhovannia spravedlyvosti v molodshykh shkoliariv u protsesi hurtkovykh zaniat* [Combat horting as a means of educating justice in junior high school students in the process of group classes]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu*: Issue 9 (pp. 148–160). Kyiv: Palyvoda A. V.

6. Bukhtiyarov, O. A., Yeromenko, E. A., Butok, O. V., Yeromenko, V. E. (2018). *Boyovyi khortynh – systema natsionalno-patriotichnoho vykhovannia ditey ta molodi* [Combat horting is a system of national-patriotic education of children and youth]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu*: Issue 9 (pp. 61–70). Kyiv: Palyvoda A. V.

7. Dikhtiarenko, Z. M., Yeromenko, E. A. (2017). *Boyovyi khortynh ta znachennia patriotychykh tsinnosti u protsesi vykhovannia sportsmeniv molodshoho shkilnogo viku* [Combat horting and the importance of patriotic values in the process of educating athletes of primary school age]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu*: Issue 8 (pp. 6–18). Kyiv: Palyvoda A. V.

8. Dikhtiarenko, Z. M., Yeromenko, E. A. (2018). *Boyovyi khortynh u kompleksi navchalno-vykhovnykh zasobiv zagalnoosvitnioi shkoly* [Combat horting in the complex of educational means of secondary school]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu*: Issue 9 (pp. 6–21). Kyiv: Palyvoda A. V.

9. Yeromenko, E. A., Chmeliuk, V. V., Bila, V. R., Gryshuk, V. L. (2018). *Boyovyi khortynh u systemi fizychnogo vykhovannia studentiv i kursantiv* [Combat horting in the system of physical education of students and cadets]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu*: Issue 9 (pp. 52–60). Kyiv: Palyvoda A. V.

10. Yeromenko, E. A. (2018). *Boyovyi khortynh yak efektyvnyi zasib viyskovo-patriotichnoho vykhovannia shkoliariv i studentiv* [Combat horting as an effective means of military-patriotic education of schoolchildren and students]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu*: Issue 9 (pp. 31–39). Kyiv: Palyvoda A. V.

11. Yeromenko, E. A. (2017). *Boyovyi khortynh yak zasib optymizatsii funktsionalnoi pidgotovky studentiv i kursantiv spetsializovanykh zakladiv vyschoi osvity ta spivrobotnykiv pravoohoronnykh organiv* [Combat horting as a means of optimizing the functional training of students and cadets of specialized higher education institutions and law enforcement officers]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu*: Issue 8 (pp. 19–33). Kyiv: Palyvoda A. V.

12. Yeromenko, E. A. (2016). Education of persistence in 6–7-year-old schoolchildren during horting training: PhD dissertation. Kyiv: Palyvoda A. V. 222 p.

13. Yeromenko, E. A. (2019). *Vykhovannia fizychnoi kultury ta osnov zdorovya studentiv u protsesi zanyat boyovym khortynhom* [Education of physical culture and basics of students' health in the process of combat horting] *Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Seris No 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports): Sb. scientific works. – K. : Publishing house of National Pedagogical Dragomanov University. – Issue. 10 (118) 19. – P. 49–56.*

14. Yeromenko, E. A. (2018). *Vykhovna systema boyovogo khortynhu* [Educational system of combat horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu*: Issue 9 (pp. 156–171). Kyiv: Palyvoda A. V.

15. Yeromenko, E. A. (2017). *Vykhovnyi potentsial ta filosofska osnova boyovogo khortynhu* [Educational potential and philosophical basis of combat horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu*: Issue 8 (pp. 147–157). Kyiv: Palyvoda A. V.

16. Yeromenko, E., Chybisov, V., Hovorukha, O., Reiderman, Y. (2015). *Vplyv zdorovya na biomekhanichni pokaznyky sertsia sportmeniv vyschoi kvalifikatsii za rezul'tatamy danykh ekhokardiografii* [The impact of health on the biomechanical parameters of the heart of highly qualified athletes according to the results of echocardiography] In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka horynhu*. – Issue. 4. (pp. 92–103). Kyiv: Palyvoda A. V.

17. Yeromenko, E. A. (2017). *Vsesvitnie ukrainske zemliatstvo ta diaspora u sprianni rozvytku boyovogo khortynhu* [World Ukrainian fellowship and diaspora in promoting the development of combat horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu*: Issue 8 (pp. 56–79). Kyiv: Palyvoda A. V.

18. Yeromenko, E. A. (2016). *Zasady formuvannia tsinnosti zdorovogo zhyttia uchnivskoi ta studentskoi molodi zasobamy khortynhu* [Principles of forming the values of a healthy life of pupils and students by means of horting] *Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Seris No 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports): Sb. scientific works. – K.: Publishing house of National Pedagogical Dragomanov University. – Issue. 10 (80) 16. – P. 38–44.*

19. Yeromenko, E. A. (2019). *Znachymist tsinnosti fizychnoi kultury ta osnov zdorovya dlya studentiv i kursantiv, yaki zaymayutsya boyovym khortynhom* [Importance of values of physical culture and bases of health for students and cadets who are engaged in combat horting] *Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Seris No 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports): Sb. scientific works. – K. : Publishing house of National Pedagogical Dragomanov University. – Issue. 11 (119) 1. – P. 71–79.*

20. Yeromenko, E. A. (2017). *Medyko-biologichni ta morfofunktsionalni osoblyvosti boyovogo khortynhu u protsesi vykhovannia fizychnoi kultury ta osnov zdorovia studentiv* [Medico-biological and morphofunctional features of combat horting in the process of educating physical culture and basics of student health]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu*: Issue 8 (pp. 112–121). Kyiv: Palyvoda A. V.

21. Yeromenko, E. A. (2018). *Medyko-fiziologichni tsinnyky samokontrolyu za fizychnym navantazhenniam na trenuvanniakh z boyovogo khortynhu u protsesi vykhovannia fizychnoi kultury studentiv* [Medical and physiological factors of self-control over physical activity during combat horting training in the process of educating students' physical culture]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 9* (pp. 123–134). Kyiv: Palyvoda A. V.

22. Yeromenko, E. A., Fedorchenko, T. Y., Dikhtiarenko, Z. M., Yeromenko, V. E. (2017). *Moralno-psykhologichne suprovodzhennia sportsmeniv boyovogo khortynhu v stresovykh sytuatsiyakh u protsesi zmagani* [Moral and psychological support of combat horting athletes in stressful situations during competitions]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 8* (pp. 139–146). Kyiv: Palyvoda A. V.

23. Yeromenko, E. A. (2018). *Navchalna prohrama fakultatyvu dlia uchniv starshykh klasiv «Boyovyi khortynh»* [Elective curriculum for high school students «Combat Horting»]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 9* (pp. 172–183). Kyiv: Palyvoda A. V.

24. Yeromenko, E. A., Boltivets, S. I., Sulima, I. V., Yeromenko, V. E. (2017). *Sylova pidgotovka shkoliariv 14–17 rokiv na urokakh fizychnoi kultury z elementamy boyovogo khortynhu* [Strength training of schoolchildren aged 14–17 in physical education lessons with elements of combat horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 8* (pp. 158–165). Kyiv: Palyvoda A. V.

25. Yeromenko, E. A. (2017). *Systema fizychnoho vykhovannia sportsmeniv boyovogo khortynhu* [The system of physical education of combat horting athletes]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 8* (pp. 187–205). Kyiv: Palyvoda A. V.

26. Yeromenko, E. A. (2009). *Trenuvannia v khortynhu* [Training in Horting]. Kyiv: Palyvoda A. V.

27. Yeromenko, E. A. (2017). *Formuvannia tsinnoctei zdorovoho zhyttia uchnivskoi molodi zasobamy khortynhu* [Formation of values of a healthy life of student's youth by means of horting]. Kyiv: Palyvoda A. V. p. 440.

28. Yeromenko, E. A. (2016). *Formuvannia tsinnoctei zdorovoho zhyttia uchnivskoi ta studenskoii molodi na zaniattiakh khortynhom u navchalnykh zakladakh* [Formation of values of healthy life of schoolchildren and student youth at Horting classes in educational institutions]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 6* (pp. 115–123). Kyiv: Palyvoda A. V.

29. Yeromenko, E. A. (2014). *Khortynh – natsionalnyi vyd sportu Ukrainy* [Horting – the national sport of Ukraine]. Kyiv: Palyvoda A. V. [in Ukrainian].

30. Zubaliy, N. P., Zubaliy, M. D., Yeromenko, E. A., Yeromenko, V. E. (2017). *Psykhologichni ta sotsialni osnovy vykhovannia osobystosti u systemi boyovogo khortynhu* [Psychological and social bases of personality education in the system of combat horting]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 8* (pp. 122–129). Kyiv: Palyvoda A. V.

31. Ivashkovskiy, V. V., Yeromenko, E. A. (2017). *Psykhomotoryka ta psykho-fiziologichni osoblyvosti pidgotovky sportsmeniv boyovogo khortynhu* [Psychomotor skills and psycho-physiological features of training of combat horting athletes]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 8* (pp. 130–138). Kyiv: Palyvoda A. V.

32. Lytvynenko, A. M., Yeromenko, E. A., Ostapenko, O. I., Yeromenko, V. E. (2018). *Boyovyi khortynh u metodytsi vdoskonalennia sylovykh yakosteii sportsmeniv riznogo viku* [Combat horting in the method of improving the strength of athletes of different ages]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 9* (pp. 214–222). Kyiv: Palyvoda A. V.

33. Orzhekhovska, V., Fedorchenko, T., Yeromenko, E., Dikhtiarenko, Z., & Melnyk, O. (2016). *Kontseptsiia natsionalnoi filosofii vykhovannia ditei ta molodi v Ukraini na zasadakh khortynhu (proekt)* [The concept of national philosophy of education of children and youth in Ukraine on the basis of Horting (project)]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 5* (pp. 17–34). Kyiv: Palyvoda A. V.

34. Ostapenko, O. I., Zubaliy, M. D., Yeromenko, E. A., Tymchuk, M. V. (2017). *Boyovyi khortynh yak zasib formuvannia v shkoliariv fizychnykh zdbnostei yak osnovy tverezogo sposobu zhyttia v maybutni zhyttediyalnosti* [Combat horting as a means of forming physical abilities in schoolchildren as the basis of a sober lifestyle in future life]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 8* (pp. 166–172). Kyiv: Palyvoda A. V.

35. Ostrianska, O. A., Yeromenko, E. A. (2017). *Boyovyi khortynh u vprovadzheni tvorchykh zdotukiv peredovogo regionalnogo pedagogichnogo dosvidu formuvannia u starshykh doshkilnykh sotsialno-komunikatyvnykh umin u teatralizovaniy diyalnosti z vykorystanniam khortynh-lialioik* [Combat horting in the implementation of creative achievements of advanced regional pedagogical experience in the formation of senior preschoolers' social and communicative skills in theatrical activities with the use of horting puppets]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 8* (pp. 173–186). Kyiv: Palyvoda A. V.

36. Paranytsia, S. P., Yeromenko, E. A., Kolomoiets, H. A., Yeromenko, V. E. (2018). *Boyovyi khortynh – fundamentalnyi osередok voinskykh tradytsiy ukrainskoi zemli* [Combat horting is a fundamental center of military traditions of the Ukrainian land]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 9* (pp. 102–111). Kyiv: Palyvoda A. V.

37. Petrochko, Zh. V., Yeromenko, E. A. (2017). *Boyovyi khortynh yak zasib vykhovannia patriotyzmu u shkoliariv i studentiv* [Combat horting as a means of educating patriotism in schoolchildren and students]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 8* (pp. 34–45). Kyiv: Palyvoda A. V.

38. Petrochko, Zh. V. & Yeromenko, E. A. (2016). *Khortynh – shkola syly i tchesti yunoho ukrainsia* [Horting is the school of power and honor of young Ukrainian]. Kyiv: Palyvoda A. V.

39. Prisyazhniuk, S. I., Yeromenko, E. A. (2017). *Boyovyi khortynh ta problema aktyvnogo vidpochynku sportsmeniv u rizni vikovi periody* [Combat horting and the problem of active recreation of athletes at different ages]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortynhu: Issue 8* (pp. 206–218). Kyiv: Palyvoda A. V.

40. Sychov, S. O., Yeromenko, E. A. (2017). *Boyovyi khortynh ta osoblyvosti optymizatsii upravlinnia atletychnym trenuvanniam u protsesi sportyvnoi diyalnosti* [Combat horting and features of optimization of athletic training

management in the process of sports activity]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu: Issue 8* (pp. 219–225). Kyiv: Palyvoda A. V.

41. Fedorchenko, T. Y., Yeromenko, E. A., Dikhtiarenko, Z. M., Yeromenko, V. E. (2017). *Boyovyi khortyng yak zasib natsionalno-patriotychnoho vykhovannia i fizychnoi pidgotovky shkoliariv, studentskoi ta kursantskoi molodi* [Combat horting as a means of national-patriotic education and physical training of schoolchildren, students and cadets]. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu: Issue 8* (pp. 80–87). Kyiv: Palyvoda A. V.

42. Savchenko, Anatoliy; Yeromenko, Eduard. (2017). *Combat horting – educational practice for young people*. In Bekh, I. D. al. (Eds.). *Teoriya i metodyka khortyngu: Issue 8* (pp. 88–95). Kyiv: Palyvoda A. V.

43. Prontenko, K., Griban, G., Okhrimenko, I., Bondarenko, V., Bezpaliy, S., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Bulgakov, O., Bloschynskiy, I., Dzenzeliuk, D. (2019). Academic performance and mental capacity of cadets engaged in sports during studies. *Revista Dilemas Contemporaneos: Educacion, Politica y Valores*. Ano: VII, Numero: Edicion Especial, Artículo no.: 23, Periodo: Octubre, 2019.

Liakh Viktor, Yeromenko Eduard

Innovative approaches to the struggle «Lava on the Lava» with students of the Cossack classes and combat horting athletes

Abstract. *The article highlights the problem of introduction of the group Cossack wrestling «Lava na lava» in the educational process of the primary school, innovative approaches to its modernization and use as one of the forms of military-patriotic education of junior schoolchildren who are students of Cossack classes and combat horting students. The essence of the use of choral combat shouts and appeals in the struggle is revealed, the focus is on their significance, modern interpretation. The influence of choral exclamations and recitations on the emotional state of young Cossacks and athletes of combat horting, cohesion and coherence of their actions, development of volitional qualities is highlighted. For the first time, the modernized content of Cossack battle slogans is revealed on a scientific basis. A detailed description of the rules and methods of preparation, organization and conduct of the ritual of fighting «Bench on bench». The essence and significance of the ascent of the ranks, the filling of the time intervals between the fights with demonstration performances of combat horting and amateur performances are revealed. The focus is on the arrangement of the battlefield. At the same time, one of the ways to solve the problem of introducing the "Bench to Bench" struggle in the educational process of primary school is revealed. The experience of conducting Cossack group struggle with students of Cossack classes and combat horticulture groups of the communal institution Sumy specialized school of I-III degrees № 25, Sumy.*

Key words: *combat horting, national sport of Ukraine, Cossack's class, fight «Lava na lavu», battle ritual, wrestling «Bench on bench», fighting ritual, choral exclamations, fraternization, modern interpretation, development of physical and volitional qualities, education of Cossacks, training, teaching methods, traditions.*

Лях Виктор, Ерёмченко Эдуард

Инновационные подходы к борьбе «Стенка на стенку» с учащимися казацких классов и спортсменов боевого хортинга

Аннотация. *В статье освещается проблема внедрения в учебно-воспитательный процесс начальной школы групповой казацкой борьбы «Стенка на стенку», инновационные подходы к ее осовремениванию и использованию в качестве одной из форм военно-патриотического воспитания младших школьников, которые являются учениками казацких классов и кружковцами по боевому хортингу. Раскрывается сущность использования в борьбе хоровых боевых криков и призывов, концентрируется внимание на их значимости, современном толковании. Освещены аспекты влияния хоровых криков и декламаций на эмоциональное состояние юных казачат и спортсменов боевого хортинга, сплоченность и слаженность их действий, развитие волевых качеств. Впервые на научной основе раскрывается осовремененное содержание боевых казацких лозунгов. Подано подробное описание правил и методику подготовки, организации и проведения ритуала ведения боя «Лавна на лаву» - «Стенка на стенку». Раскрывается сущность и значение схождения рядов участников, заполнение промежутков времени между боями, показательными выступлениями по боевому хортингу и номерами художественной самодеятельности. Сосредотачивается внимание на обустройстве места проведения боя. Вместе с этим раскрыт один из путей решения проблемы внедрения борьбы «Стенка на стенку» в учебно-воспитательный процесс начальной школы. Описан опыт проведения казацкой групповой борьбы с учениками казачьих классов и кружковцами боевого хортинга коммунального учреждения Сумская специализированная школа I-III ступеней № 25 г. Сумы.*

Ключовые слова: *боевой хортинг, национальный вид спорта Украины, казацкий класс, борьба «Лавна на лаву» - «Стенка на стенку», ритуал боя, хоровые выкрики, братания, современное толкование, развитие физических и волевых качеств, воспитание казачат, тренировки, методика преподавания, традиции.*

- Єрмоєнко
Едуард** кандидат педагогічних наук, професор кафедри спеціальних дисциплін та організації професійної підготовки Факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Університету державної фіскальної служби України, член кафедри ЮНЕСКО «Превентивна освіта і соціальна політика», Заслужений працівник фізичної культури і спорту України, майстер спорту України міжнародного класу, Заслужений тренер України, президент Всесвітньої федерації бойового хортингу, учасник бойових дій
- Короткова
Тетяна** кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри хортингу та реабілітації ННІСФБПР Університету ДФС України
- Кукушкін
Костянтин** головний спеціаліст відділу з питань державної служби, професійного навчання та урядових нагород Департаменту кадрового забезпечення Секретаріату Кабінету Міністрів України, учасник бойових дій
- Лях
Віктор** голова Сумської паланки Міжнародної громадської організації «Козацтво Запорозьке»
- Полторацький
Сергій** начальник групи аналізу та впровадження досвіду відділу підготовки штабу Командування медичних сил, полковник Збройних Сил України, президент Національної федерації військово-прикладного хортингу України, майстер спорту України з хортингу, учасник бойових дій
- Пустолякова
Лариса** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання і здоров'я Національного медичного університету імені О. О. Богомольця
- Радчук
Наталія** Вчитель вищої категорії, старший учитель, керівник вокального гуртка «Мрія» КУ Сумська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 10 імені Героя Радянського Союзу О. Бутка, вчителя музичного мистецтва Опорного закладу Великочернечинської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів Сумської районної ради Сумської області, вчителя музичного мистецтва Лікарського НВК «ЗОШ І-ІІІ ступенів-ДНЗ»
- Суліма
Ігор** генерал-майор Збройних Сил України, член Президії Національної федерації бойового хортингу України, учасник бойових дій
- Чмелюк
Василь** кандидат юридичних наук, проректор з питань підготовки кадрів податкової міліції – начальник Факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Університету державної фіскальної служби України, полковник податкової міліції, учасник бойових дій

Наукове видання

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ХОРТИНГУ

(українською, російською та англійською мовами)

Збірник наукових праць

Засновано в 2014 р.

Випуск 11

*Літературний редактор Ю. Г. Морозов
Англомовний редактор О. О. Бережний
Технічний редактор Ю. С. Стіпон
Дизайн обкладинки Ю. О. Ліщук*

*Відповідальний секретар збірника,
науковий редактор
і комп'ютерна верстка З. М. Діхтяренко*

Підписано до друку 18.07.2019 р.
Формат 70x108/16
Умов. друк. арк. 28,1

Папір офсетний
Друк офсетний
Гарнітура Times

Зам. № 0240
Наклад 300 пр.

Видавець – Паливода Алла Володимирівна
03061, м. Київ, пр-т Відрадний, 95/Е; тел./факс (044) 351-21-91
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції (серія ДК № 283 від 18.12.2000 р.)

Віддруковано в друкарні ФОП ПАЛИВОДА А. В.
03061, м. Київ, пр-т Відрадний, 95/Е; тел./факс (044) 351-21-90